

Ольга Гончарова,
Лілія Калужська

РЕФЛЕКСИВИЙ КОМПОНЕНТ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ДО ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті розглядаються теоретичні засади формування рефлексивного компонента готовності майбутнього вчителя іноземної мови до інноваційної діяльності, надається визначення поняття «педагогічна рефлексія», обґрунтовуються шляхи розвитку рефлексивного компонента готовності студента до інновацій.

Ключові слова: педагогічна рефлексія, рефлексивний компонент, готовність до інноваційної діяльності, майбутній вчитель іноземної мови.

Важливою умовою розвитку вітчизняної педагогічної освіти, поштовхом до поєднання науки з практикою є збільшення ролі рефлексії у професійно-інноваційній діяльності сучасного вчителя іноземної мови. Вища школа повинна мати на меті підготовку не просто високоосвіченого фахівця, але й працівника нестандартного творчого мислення, здатного до педагогічної рефлексії. Такий підхід можливий лише за умов реформування змісту й організації навчання, піднесення ролі інновацій в системі освіти, зміни місця майбутнього вчителя іноземної мови в навчальному процесі, а саме перетворення його з об'єкта на суб'єкт інноваційної діяльності.

Необхідно зазначити, що існує достатня кількість досліджень, присвячених психолого-педагогічній сутності рефлексії. Так, рефлексію, як важель регуляції мислення людини з точки зору його змісту за засобів, досліджували Л. Алексєєва, Д. Дьюї, І. Семенов; як фактор продуктивності мисленнєвої активності – І. Ладенко, Я. Пономарьов; як засіб корекції або стимуляції нового напрямку рішення – Ю. Кулюткин, С. Степанов, Г. Сухобська. На сьогодні проблемою формування педагогічної рефлексії вчителів іноземної мови займається чимало українських та зарубіжних вчених, серед яких Н. Барграмова, О. Бігич, Н. Бориско, С. Ніколаєва та інші. Над питаннями готовності до професійно-інноваційної діяльності працюють такі науковці: І. Богданова, Ю. Власенко, І. Дичківська, О. Дубасенюк, І. Зязюн, І. Кукуленко-Лук'янець, О. Пехота. Незважаючи на достатню кількість вищезазначених досліджень, питання формування готосності до педагогічної рефлексії в процесі здійснення інноваційної діяльності майбутнім вчителем іноземної мови залишається відкритим.

Дана стаття має на меті теоретичне обґрунтування сутності рефлексивного компонента готовності майбутнього вчителя іноземної мови до здійснення інноваційної діяльності. З окресленої мети завданнями даного дослідження є визначення необхідності та ефективності застосування

рефлексивного підходу в процесі формування готовності студента до інновацій.

Інноваційний характер педагогічної діяльності спонукає освітян до пошуку нових підходів, освітніх технологій, сприяє формуванню позитивної психологічної настанови щодо роботи, кар'єри, врешті решт, інноваційна діяльність виступає рушійною силою у піднесенні ролі педагогічної науки в практичних сферах. Створення та поширення новацій в системі освіти обумовлюється рядом об'єктивних факторів: появою державних стандартів освіти; профілізацією та індивідуалізацією освітнього процесу; концепцією національного виховання дітей та молоді; авторськими навчальними програмами, підручниками, посібниками, виховними та управлінськими системами й технологіями; варіативними системами навчання (розвивальна, модульно-розвивальна, диференційована тощо); методами проектування та моделювання життєтворчості особистості, діалоговою формою спілкування суб'єктів навчально-виховного процесу; рейтинговою системою оцінювання навчальних досягнень учнів; модернізацією змісту, форм і методів управлінської діяльності керівників закладів освіти; варіативними моделями структури управління; появою авторських закладів освіти тощо [1, с. 6].

Стимулом до креативу як на рівні окремого вчителя або педагогічного колективу, так і на загальнонаціональному рівні системи освіти України, є саме інноваційна діяльність. Але для досягнення педагогічної мети, вважає Т. Демиденко [2], така діяльність повинна виступати у поєднанні з традиційною педагогічною діяльністю.

Готовність вчителя до інноваційної діяльності виявляється, перш за все, в його здатності до організації, виконання і регулювання своєї діяльності, крім того, готовність до діяльності зумовлюється багатьма факторами, найважливішими з яких є система методів і цілей, наявність професійних знань і вмінь, безпосереднє включення особистості в діяльність, у процесі якої найбільш активно формуються потреби, інтереси і мотиви здобуття суттєвих, значущих, найбільш сучасних знань і вмінь [1, 13].

Зосереджуючись на теоретичному обґрунтуванні саме рефлексії, як структурного компоненту готовності майбутнього вчителя іноземної мови до інноваційної діяльності, надаємо аналіз трактування цього поняття. Так, термін «рефлексія» у перекладі з латини означає роздум про свій внутрішній стан. У сучасному філософському розумінні рефлексія трактується як принцип людського мислення, предметний розгляд самого знання, критичний аналіз його змісту і методів пізнання, діяльність самопізнання, що розкриває внутрішню будову і специфіку духовного світу людини. Психологія розглядає рефлексію як процес самопізнання суб'єктом свого внутрішнього світу, стану психічних процесів.

Г. Полякова розглядає педагогічну рефлексію як один із механізмів саморегуляції педагога, як здатність займатися самоаналізом, тобто здатність до критичного переосмислення власного досвіду [3, с. 4]. Л. Гапоненко вважає розвиток педагогічної рефлексії важливим психологічним механізмом корекції професійної поведінки у

педагогічному спілкуванні [4]. Суттєвим є зауваження Р.Тур про те, що педагогічна рефлексія функціонує як аналіз вчителем власного психічного стану, який спрямовий на його професійне самовдосконалення, є ключовим моментом розвитку особистості [5, с. 22]. Таким чином, педагогічна рефлексія – це усвідомлення вчителем себе самого як суб'єкта діяльності: своїх особливостей, здібностей, того, як його сприймають учні, батьки, колеги, адміністрація. Водночас це усвідомлення цілей та структури своєї діяльності, засобів її оптимізації.

Рефлексія як механізм самосвідомості формується набагато пізніше, ніж ідентифікація. Якщо до ідентифікації дитина проявляє здатність з раннього віку, то задатки рефлексії виникають тільки у дошкільника, а як новоутворення особистості вона розвивається у молодших школярів. Та й у дорослих людей здатність до рефлексії залишається на досить низькому рівні. Цим пояснюються деякі складнощі пізнання навколишнього світу, у тому числі й самопізнання [7].

Рефлексивний компонент інноваційної діяльності – це пізнання й аналіз вчителем явищ власної свідомості та діяльності (погляд на власну думку та дію з позиції спостерігача). Серед основних рефлексивних процесів виділяємо: саморозуміння і розуміння іншого, самооцінка й оцінка іншого, самоінтерпретація та інтерпретація іншого. Важливою для інноваційної діяльності майбутнього вчителя іноземної мови є, на нашу думку, рефлексія на цілепокладання, яка має наступні характеристики: прямий аналіз – цілепокладання від визначення актуального стану педагогічної системи до запланованої кінцевої мети; зворотній аналіз – цілепокладання від кінцевого стану до актуального; цілепокладання від проміжних цілей за допомогою прямого і зворотнього аналізу. Рефлексія на етапі реалізації інноваційної діяльності супроводжується двома процесами: вчитель повертається на етап прогнозування, відстежуючи окремі складові концепції, та аналізує співвідношення власних можливостей і зовнішніх умов: аналізуються навички, педагогічні дії, зміст інновацій [6, с. 26].

Необхідність у самопізнанні виникає, коли вчитель виявляє дисбаланс між своєю працею і її результатом. Наприклад, погана успішність учнів спонукає вчителя замислитися над тим, що саме в його поведінці, методиці викладання призводить до незадовільних результатів, конфліктів з дітьми, колегами, адміністрацією. Вивчення себе, виявлення причин дисбалансу дає можливість педагогу усунути недоліки в діяльності, поведінці, взаємодії, відновити рівновагу між собою і оточуючими, ліквідувати негативні емоції переживання, які викликали дисбаланс.

Рефлексія активізується в результаті критики адміністрації, батьків, колег, учнів. Реакція на критику може бути деструктивною – критика відкидається, супроводжуючись образами, бажанням помститися; конструктивною – відкидається те, що не відповідає дійсності, оцінюється діяльність і спонукає до самопізнання. Педагог пізнає себе для того, щоб істотно поліпшити свою діяльність, зрости як особистість, досягти у своїй праці більш значущих результатів [7].

Зважаючи на рефлексивний компонент інноваційної діяльності виокремлюємо такі її характеристики:

1. Творча активність виявляється у межах відтворювальної діяльності.
2. Формується позитивна спрямованість потреби у використанні відпрацьованих педагогічних знахідок із незначними змінами.
3. Виробляється вміння ставити педагогічні цілі, представляти бажаний результат, відбувається становлення особистості вчителя як суб'єкта альтернативної концепції, технології чи змісту освіти.
4. Вчитель використовує навчально-виховний потенціал свого предмета для формування особистості учнів, їхніх потреб у самовихованні, самоосвіті й саморозвитку [6, с. 26].

Рефлексивне мислення розглядають як одну з важливих умов усвідомлення, критичного аналізу і конструктивного вдосконалення власної діяльності. Здатність людини рефлексивно ставитися до себе і до своєї діяльності є результатом освоєння (інтеріоризації) нею соціальних відносин між людьми. Отже, пошук, освоєння і застосування відомих педагогічних інновацій, аналіз отриманих результатів і власного індивідуального стилю роботи можуть сприяти створенню педагогом нових інноваційних освітніх технологій.

Активізація рефлексивної позиції пов'язана з орієнтацією педагога на саморозвиток. Джерелом цього процесу є система усвідомлених педагогом суперечностей у професійній діяльності. Тому в навчально-професійній діяльності необхідно створювати такі ситуації, які б актуалізували рефлексивну позицію педагога, формували його позитивне самосприйняття, стимулювали процеси самоствердження [7].

Показником рефлексивного компонента в структурі готовності до інноваційної педагогічної діяльності є сформованість рефлексивної позиції (характер оцінки педагогом себе як суб'єкта інноваційної діяльності). Рефлексивний компонент готовності до інноваційної діяльності відображає навички і уміння аналізу інноваційного процесу, його коректування, прогнозування розвитку, уміння передбачити можливі потреби і проблеми інноваційної діяльності. Це – усвідомлення вчителем творчої спрямованості даного виду діяльності і мобілізації всіх ресурсів на досягнення поставлених цілей щодо освоєння інновацій. Функції рефлексивного компонента включають в себе: вироблення навичок самоконтролю та самооцінки, уміння об'єктивно співвіднести рівень розвину тості особистісних якостей, що забезпечують готовність до інноваційної діяльності з соціально-педагогічними нормами. Таким чином, рефлексивний компонент виконує функцію контролю і спрямований на об'єктивацію і операційну корекцію процесу підготовки педагога до інноваційної діяльності [7].

Для ефективної реалізації рефлексивного підходу І. Кулаківська вважає за доречне враховувати наступні елементи: знання себе та усвідомлення себе в ролі вчителя; знання свого предмета викладання; знання методики викладання та специфіки навчання; знання вікових

можливостей своїх учнів; володіння інформацією про дошкільний навчальний заклад та соціальну ситуацію. Рефлексивне спрямування представленої системи роботи визначають наступні положення: що я використовую на занятті з іноземної мови; чи відповідає це моїй педагогічній ситуації; наскільки ефективно це працює на практиці [7].

Таким чином, аналіз наукових джерел дав змогу трактувати педагогічну рефлексію як здатність педагога неодноразово звертатися до початку своїх дій, думок, уміння займати позицію стороннього спостерігача. Рефлексивний компонент готовності майбутнього вчителя іноземної мови до інноваційної діяльності представляє собою механізм подвоєного, дзеркального відображення педагогічної дійсності. Особливо важливим у процесі навчання майбутніх учителів іноземної мови є інтелектуальна спрямованість рефлексії, оскільки вона представляє собою не тільки знання й розуміння власної професійної діяльності, але й встановлення того, як інші (учні, адміністрація, батьки, колеги) розуміють і сприймають його особистість, емоційні реакції і когнітивні уявлення. Формування рефлексивного компоненту інноваційної діяльності – це формування потреб і мотивів самопізнання, навчання студента способів самопізнання, розвитку здатності до ідентифікації, прагнення підвищувати свій професійний рівень, долати страхи. Перспективи подальших розвідок у даному напрямі ми вбачаємо у дослідженні використання рефлексивного підходу у формуванні професійної компетентності майбутніх учителів іноземної мови під час проходження ними виробничо-педагогічної практики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Уруський В. І. Формування готовності вчителів до інноваційної діяльності : методичний посібник / В. І. Уруський. – ТОКППО, 2005. – 96 с.
2. Демиденко Т. М. Підготовка майбутніх учителів трудового навчання до інноваційної педагогічної діяльності : дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.04. / Демиденко Тетяна Миколаївна. – Ч., 2004. – 220 с.
3. Полякова Г. Показники педагогічної творчості вчителя / Г. Полякова // Психолог. – 2006. – № 35. – С. 3–5.
4. Гапоненко Л. Розвиток рефлексії як важливого психологічного механізму корекції професійної поведінки у педагогічному спілкуванні / Л. Гапоненко // Рідна школа. – 2002. – № 4. – С. 14–16.
5. Тур Р. Й. Педагогічна рефлексія – основа формування творчого саморозвитку особистості / Р. Й. Тур // Управління школою. – Харків, 2004. – № 13. – С. 22–24.
6. Гончарова О. А. Педагогічні умови підготовки майбутнього вчителя іноземної мови до інноваційної діяльності : дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.04 / Гончарова Ольга Анатоліївна. – К., 2008. – 221 с.
7. Кулаківська Ю. С. Педагогічна рефлексія як засіб формування професійної компетентності майбутнього вчителя іноземної мови ДНЗ [Електронний ресурс] / Ю. С. Кулаківська. – Режим доступу : http://www.psyh.kiev.ua/Кулаківська_Ю.С.